

- **Pirîzâde, 'Umdetü zevi'l-besâir li halli mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-nezâir**, thk: Saffet Köse —İlyas Kaplan, İrşad Yayınevi, İstanbul 2016, I-II.

Değerlendiren: Arş. Gör. Mahmut SAMAR*

İslam ülkeleri başta olmak üzere tüm dünya kütüphaneleri İslam kültür ve ilmi mirasına dair eserlerle doludur. Bunlardan yeterince istifade etmenin yolu bu eserlerin tahkik edilerek yayımlanmasıdır. Tanıtımını yaptığımız eser, Saffet Köse ve İlyas Kaplan'ın ortak bir çalışma ile tahkik edip iki cilt olarak yayımladıkları kitaplardan biridir.

Söz konusu kitap, Hanefi ulemasından İbn Nüceym'in (ö. 970/1063) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri üzerine bir haşiye olarak kaleme alınmıştır. İbn Nüceym'in söz konusu eseri, İslâm hukukundaki küllî kaideleri ve benzer meselelerin tâbi olduğu ortak veya farklı hükümleri konu alan bir eserdir. İslam hukukunda ve özellikle Hanefî mezhebinde bu yazım türünün en meşhurlarındandır. Hanefi mezhebinde Ebû Tâhir ed-Debbâs, Kerhî, Debûsî, Ebû Hafs en-Neseî gibi âlimler de bu alanda eser yazmışlardır. Ancak İbn Nüceym'in bu eseri aralarında en dikkate değer olanıdır.

el-Eşbâh, yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmında altı küllî kaideye yer verilmiştir. İkinci kısımda yine genel hüküm ve prensipler mahiyetinde olan on dokuz kaide yer almıştır. İkinci bölüm “fevâid”e ayrılmıştır. Bu bölümde konular alt bölümlere ayrılarak klasik fıkıh kitaplarının sistematığına göre ele alınmıştır. Genel hükümler şeklinde faydalı bilgilere ve bunların istisnalarına işaret edilmiştir. Üçüncü bölümde ehliyet, gayr-i müslimlerin mükellefiyetleri, mülkiyet, para ile ilgili meseleler, borçlar, haklar ve ibadetler gibi fıkıhın ana konuları ele alınmıştır. Dördüncü bölüm *elgâz* adıyla anılan bilmece tarzındaki fikhî sorulara ve cevaplarına tahsis edilmiştir. Beşinci bölüm hiyel, altıncı bölüm furûk konularına ayrılmıştır. Son bölüm ise Hanefî fukahâsından bazılarının fikhî konularla ilgili hâtıra ve menkıbeleri hakkındadır.¹

Haşiyenin mukaddimesinde *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'in bu yazım türü içerisinde emsalsiz bir çalışma olduğuna dikkat çekilmiştir. Fıkıhın furûuna dair çok önemli bahisleri ele aldığını, bu yüzden de fıkıh literatürü içerisinde herkesin ihtiyaç duyduğu bir eser olduğunun altı çizilmiştir. Ancak eserin mutlak, mücmel/kapalı

* Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, mahmutsamar@hotmail.com

1 Baktır, Mustafa, “el-Eşbâh ve'n-nezâir”, *DİA*, XI, 459.

ve genel (âmm) ifadeler; zayıf rivayetler ve mezhep imamının görüşüne muhalif görüşler içerdiği belirtilmiştir.² Bu nedenle haşiyede söz konusu ifade biçimlerinin takyîdi, tahsîsi ve tefsiri yapılmıştır. Bundan başka mukaddimede Hanefî fıkıh literatürünün gelişimine kısaca yer verilmiş, mezhep içindeki farklı görüşler arasından tercihte bulunmanın yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Eserde geçen farklı içtihatlar mezhep içi istidlal kuralları çerçevesinde tahrîc edilerek, mezhep içinde tercih edilen görüşler belirtilmiştir. Ayrıca imamlara nispet edilen görüşlerin tas-hihine de yer verilmiştir. Bazı bölümlere eklemeler (zeyl) yapılmış, bazılarına da başlıklar konmuştur. Anlam kargaşasının olabileceği yerlerde zamirlerin ait olduğu yer gösterilmiş, anlamı herkesçe bilinmeyen garip kelimeler açıklanmış ve bazı kavramlar da tanımlanmıştır. Böylece alanında önemli ve faydalı bir eser daha da yararlı hale getirilerek çalışma tamamlanmıştır.

Birinci bölümde ele alınan küllî kaideler tabirinin hatalı olduğuna işaret edilerek, dört mezhebin de tespit ettiği fikhî kaidelerin, altına giren bütün meseleleri kapsayacak şekilde küllî olmayıp genellik arzettiğine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle küllî kaideler yerine genel kaideler (القواعد الأكثرية القواعد الأغلبية) tabirinin daha isabetli olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca ilk iki bölümde yer alan kaidelerin istisnalarından bazılarının hatalı olduğu da kaydedilmiştir.

Eserde İbn Nüceym'in "hakkında görüş bilmiyorum" dediği hususlar tespit edilmiş, konuyla ilgili nakiller yapılmıştır. Mesela müellif, "Bir işten kasıt ne ise hüküm ona göredir" kaidesinin ele alındığı bölümde Zeyla'den nakille namaz kılan kimsenin ihlasa niyet etmesi gerektiğini söyler. Ancak namazda ihlasın ne olduğuna dair hiç kimseden bir görüş bilmediğini söylemiştir. Haşiyede bunun hatalı olduğuna işaret edilerek, fukahânın bu husustaki yaklaşımlarına yer verilmiştir. Bundan başka müellifin tahrîc yoluyla ulaştığı bazı hükümlerin tashihi de yapılmıştır. Örneğin metinde aynı anda iki namaza niyet edilerek kılınan namazın hüküm bakımından daha kuvvetli olana hamledileceği kaydedilmiştir. Haşiyede ise bu kaidenin mutlak olmadığına dikkat çekilmiş, mezhepte aynı anda cenaze namazına ve nafilâ namaza niyet edilerek kılınan namazın nafilâ olarak sahih olacağı şeklinde bir görüş nakledilmiştir. Oysa cenaze namazı hüküm bakımından nafilâ namazdan daha kuvvetlidir. Yine müellifin mezhebin kaynaklarında geçen görüşlere muhalif olarak yaptığı tespitlere işaret edilmiş, söz konusu yaklaşımlara kaynaklarıyla birlikte yer verilmiştir.

Müellifin konuyla ilgili eksik bıraktığı yerler de Pîrîzâde tarafından tamamlanmıştır. "Şek ile yakîn zâil olmaz" kaidesinin altında ele alınan karısını kaç defa bo-

2 Pîrîzâde, 'Umdetü zevi'l-besâir, I, 41.

şadığı konusunda şüpheye düşen kimseyle ilgili bölümde İbn Nüceym tarafından üç talakla boşadığına dair kuvvetli zan yoksa bir talakın vâki olacağı kaydedilmiştir. Ancak ikisi arasında eşit bir zan söz konusu olduğuna değinilmemiştir. İşte bu mesele haşiyede ele alınmış ve *Hizânetü'l-ekme'l*'den Ebû Yûsuf'un bu durumda üç talakın meydana geleceğine dair görüşü nakledilmiştir. Benzer bir tespit de “hayırlı işlerde isarın keraheti” konusunda görülmektedir. Müellif bu konuda mezhebin imamlarından bir görüş bilmediğini kaydeder. Haşiyede ise konuyla ilgili farklı kaynaklardan çokça nakillerde bulunulmuş, uzunca izahlar getirilmiştir.

Haşiyenin esere katkılarından birisi de müellifin mezhep içi istidlaldeki hatalarına işaret edilmesi ve kaynaklardan sahih olan görüşe yer verilmesi şeklinde olmuştur. Mesela, aslı ibaha prensibinin ele alındığı bölümde mezhepte zürafa etinin yenip yenmediğine dair bir görüş olmadığına değinilmiş, fakat mezhebin kurallarına göre yenmesinin helal olacağı ifade edilmiştir. Ancak Pîrîzâde tarafından bunun isabetli olmadığına altı çizilerek, *el-Muğrib*'de zürafanın yırtıcı hayvanlar arasında sayıldığı bu yüzden de etinin helal olmadığı ifade edilmiştir. Bir başka bölümde ise Ebû Hanîfe'nin zarurete binaen bazı hükümleri esnettiğinden bahsedilirken, İmam-ı Âzam'ın rükû ve secdede bir müddet beklemeyi (tuma'nîne) bu yüzden farz saymadığı ifade edilmiştir. Haşiyede bunun isabetli olmadığına dikkat çekilerek, bu konudaki hükmün farz değil de vacip olmasının konuya dayanak olan delillerin zannîliğinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Haşiyenin farklı bölümlerinde dikkat çeken hususlardan bazıları şunlardır: Dinin ruhsatlarını kabul etmeyen günahkâr olur. Mezheplerin ruhsatlarını/kolaylıklarını aramak ise fasıklıktır. Telfik caiz değildir ve herkes mezhebinin görüşlerine uymakla mükelleftir.

Kütüphanelerde bu haşiyenin birçok el yazma nüshası bulunmaktadır. Ancak muhakkikler tahkik işleminde şu dört nüshayı dikkate almışlardır:

1. İstanbul İl Müftülüğü Nüshası (Zilhicce 1116, 253 vr., 29 st.).
2. Laleli Nüshası (1104, 214 vr., 24 st.).
3. Râğıp Paşa Nüshası (1159, 296 vr., 27 st.).
4. Şehit Ali Paşa Nüshası (1082, 271 vr., 29 st.).

Muhakkiklerin belirttiği üzere tahkik yapılırken muayyen bir nüshanın esas alınması şeklinde bir yöntem izlenmemiştir. Bunun yerine adı geçen dört nüshadan ortak bir metin çıkarılarak eser yayıma hazırlamışlardır. Ayrıca müellifin hayatı, esas alınan nüshaların nitelikleri ve bu nüshalara ait örnek sahifelerin yer aldığı bir giriş bölümü de muhakkikler tarafından kaleme alınarak eserin baş kısmına eklenmiştir.

Eserin neşri esnasında yapılan en faydalı hizmetlerden biri *el-Eşbah ve'n-nezâir* metninin çizgi üstünde, haşiyenin ise çizgi altında yer alacak şekilde düzenlenmesi ve izahı yapılan ifadelerin numaralandırılmasıdır. Ayrıca metinde geçen ayetlerin sûre ve numaralarının tespiti ile hadislerin tahrîc edilmesi de ciddi bir çabanın ürünü olarak esere yapılan önemli katkılardandır. Bütün bu emek ve hizmetler tanıtımını yaptığımız eserden daha çok istifade etmeyi sağlamaktadır.

Son olarak ciddi bir emeğin ürünü olan bu çalışmadan istifadeyi azami ölçüye taşıyacağını düşündüğümüz bir hususu belirtmeliyiz. Metinde ve haşiyede geçen eser ve şahıs isimlerinin ilk geçtiği yerde kısaca tanıtılması eseri daha anlamlı ve faydalı hale getirecektir. Özverili bir çalışmanın neticesinde yayına hazırlanarak ilim dünyasına armağan edilen bu eserin sonraki baskılarında bu vb. hususların dikkate alınması esere değer katacaktır.